

Viták a klubkönyvtárról — és a valóság

Másfél évvel a 105/1968. (M. K. 1.) M. M. számú utasítás megjelenése és egy évvel a népművelési intézmények besorolásának első fázisa után a különféle helyi lapokban és egyéb sajtótermékekben szövejtési-értelmezési vita folyik a klubkönyvtár elnevezésű intézménytípus mibenlétéről. A vitatkozók temperamentumuknak és szakmai meggyőződésüknek megfelelően hol meditatálva, hol agitálva sorolgatják azokat a jó formákat és recepteket, amelyekkel növelni lehet a klubkönyvtár hatékonyságát, de arról a szolid, a miniszteri utasításban is körvonalazott hétköznapi, ámde rendszeres munkáról, melyet később esetleg javítani, finomítani is lehetne, kevés szó esik. Pedig legelőször is azzal kellene kezdeni a sokat emlegetett tartalom meghatározását, hogy hangosan kimondjuk: nincs javítani valónk azon a területen, ahol a klubkönyvtár elterjesztését kívánatosnak tartjuk, de igenis *van alapozni való*, éspedig olyan intézmény megalkotásával, amely elsősorban a könyvtári és az audiovizuális úton szállított tömegkommunikációs anyag közvetítésével, otthonias környezetével kíván hatni a kultúrával találkozást kereső közösségekre.

Annak illusztrációjaképpen, hogy milyen társadalmi, gazdasági és művelődési miliőben, s milyen objektív és szubjektív fékektől béklyózva kell most megtenni az első lépéseket, melyek valóban elsők és nem a sehova se vivő botorkálás folytatásai, a most zajló vitához közreadom a Zala megyei klubkönyvtárak vizsgálata során szerzett tapasztalataimat.

Települési viszonyok, társadalmi változások

Zala megye az ország jellegzetesen kisközséges tájegységei közé számít, a lakosságnak majdnem kétharmada él olyan településtípusba tartozó községekben, amelyeknek közszolgáltatásokkal való ellátása a távlati tervek szerint is csak részben és a faluközpontközponok közbenjöttével lehetséges. Fejlődő települések csak a városok (Zalaegerszeg, Nagykanizsa) ellátó övezetében és a Lovászi—Bázakerettye környéki olajbázis vonzáskörzetében található, a többi településen — kivéve a járási székhelyeket — ma is változatlanul csökken a lakosság, annak a folyamatnak megfelelően, amelyet a mezőgazdaság nagyüzemi átszervezése indított el. Így a falvak kevés kivétellel abba az 1500 lakos alatti nagyságkategóriába tartoznak, amelynek kulturális ellátását a „klubkönyvtár” nevű intézménnyel kívánjuk szolgálni, feltéve, hogy a település egyúttal nem székhelye egy közös tanácsú községcsoportnak.

Az ipari munkalehetőséget nyújtó területek községeiben — miként az országban általában — itt is megfigyelhető, hogy nagyobb arányokban épülnek családi házak, utcahosszat látni vadonatúj, kovácsoltvas kerítéseket, s magas a tartós fogyasztási cikkek vásárlásának mértéke is. Ehhez képest meglehetősen apró léptekkel halad a falufejlesztés. A járdák építése után most tetemes összegeket követel a vízvezeték-hálózat megteremtése, az árkok, lefolyók karbantartása, a közegészségügyi civilizációs feltételek megteremtése. Ezek között a feladatok között nem kis nagyságrendű tételként szerepel a kulturális, közösségi élet célját szolgáló épület létrehozása, illetve alkalmassá tétele is, s e követelmény mögött ma gyengébb kollektív akarat érződik, mint néhány évvel ezelőtt.

A városoktól és az ipari bázistól távol eső kis falvak lakosságcsökkenése, előrege-dése és elnőiesedése állandó folyamat. A fiatal férfi munkaerő nemzedékről nemzedékre elvándorol a faluból, csak a heti pihenőnapon tér vissza családlátogatásra, udvarlásra. A lányok lehetőségei szakmunkás-képesítés szerzésére erősen korlátozottak, ezért a városba jutás — akár férjhez menés, akár rokonokhoz költözés útján — az álmok álma.

A belterjes gazdálkodásra, gyümölcs termesztésre, állattenyésztésre berendezkedő termelőszövetkezetek elsősorban a felnőtt munkabíró férfiakat, a gyakorlott munkaerőket csábítják vissza az iparból magas fizetéssel, külön kedvezményekkel, s a termelési érdekek szempontjából így is járnak el helyesen. Ezekben a falvakon a porták tisztasága, az előkertek fenyőinek, ciprusainak környezetteremtő hangulata ellenére érezni, hogy az idő partjára vetődtek azzal, hogy korlátozott mértékben sem képesek eleget tenni a bennük felnevelkedett ifjúság társadalmi — egzisztenciális — igényeinek. A községi bevételek csak nagy jóindulattal fogadhatók el elegendőnek a legszükségesebb karbantartási feladatokra; fejlesztésre, beruházásra csak más, nem kevésbé fontos és szegényesen ellátott területek rovására van lehetőség.

Működési terület

Ez az a jellegzetes településtípus, amelynek kulturális ellátására a klubkönyvtár rendeltetett, nemcsak mint a kulturális javak alkalmankénti közvetítőhelye, hanem úgy is, mint az egy településen élő, hasonló érdeklődésű embereket közösséggé formálni hivatott intézmény. Hogy ilyen legyen, erre haladjon, az az állam érdeke, ám hogy nem tud ilyen lenni, s nem halad semerre, annak oka a tények makacs ellenállása minden olyan akarattal szemben, amely nem vesz róluk tudomást.

A megyében levő 224 népművelési intézményből összesen 102 felelt meg a besorolási előírás három lépcsője közül valamelyiknek, legalábbis a minősítést végzők megítélése szerint. Ebből 73 a klubkönyvtár, 23 a művelődési ház és 6 a művelődési központ. A két utóbbi típus tanulmányozása nem volt feladatomban. A klubkönyvtárak közül 12-t korábbi tapasztalataimból ismertem, további 7-ről most szereztem friss benyomásokat.

Az intézmények

Az épületadottságok az arányokat tekintve ebben a megyében a kedvezőek közé számíthatnak. A megyei önkormányzat akaratából az utolsó években több helyen épült ún. klubház, amely két tágas, lakószobaméretű helyiséget és egy nagyobbacska, 80—100 személyt befogadni képes előadótermet foglal magában. Ebből a típusból mintegy féltucatnyi épület áll, egy részük még nincs, vagy csak szedett-vedett régi bútorokkal van berendezve.

Az intézmények többsége a művelődési otthonból visszaminősített épületekben van, s a környezeti adottságok csak átmenetileg fogadhatók el a működés keretétül, mert a „terem” legfeljebb arra jó, hogy a heti egy-kétszeri filmvetítést átfagyaszkodják benne a látogatók. A klubrészt kocsmái „úriszoba” benyomását kelti, a könyvtár az öltözőhelyiségben, folyosón vagy a klubszobában szekrényben van elhelyezve.

Szerencsésebb alakulat fejlődött ki a régi terem vagy klub elnevezésű típusokból, mert ezeknél az előzőekkel szemben a változás rangosodást és nem visszaminősítést jelentett. Több helyen leválasztással, átalakítással lehetővé tették a könyvtár szabadpolcos elhelyezését, igyekeztek megteremteni a működés térbeli feltételeit. Nagyon sok pénzt igényel még a nélkülözhetetlen berendezési és felszerelési tárgyak beszerzése, de egyelőre nem ez a legfőbb akadálya az eredményes működésnek, hanem az intézmény vezetésében tovább élő *hivatalnoki szemlélet*.

Személyi feltételek

Hivatalnoki szemléletet mondtam, pedig ebbe a hagyományos értelmezés szerint beletartozik az előírások — merev és kissé gépies — megtartása is, de esetünkben, sajnos, még csak nem is erről van szó. A tiszteletreméltó kivételektől eltekintve — ezeket nem láttam még — általában nem érezni az intézmények belső képén a jó gazda kezényomát. A rendetlenség, a dúltság a legszembetűnőbb a könyvtári részben, holott ennek használhatóságát éppen a rend, az áttekinthetőség adja meg. A könyvállványokon sok helyen gerinccel befelé fordítva, fektetve vannak a könyvek, sok a rongyos, kivonásra, kötésre szoruló példány. A forgalmi nyilvántartások nincsenek naprakész állapotban. Általános a rozoga széken elhelyezett drága televíziókészülék, a boríték nélkül tucatszám széthányt hanglemezek, letört támlájú és karfájú ülőberendezések, a hónapszámra javítatlanul álló rádiók csüggesztő látványa. Ezen nem lehet segíteni sem minisztériumi, sem megyei támogatással. A klubkönyvtárakat heti 12—16 órás nyitvatartási kötelezettséggel — 500—600 Ft havi tiszteletdíjért — egy vagy két személy gondozza. Néhány kivételtől eltekintve a vezető mindenütt pedagógus. A díjazást keveslik, a nyitvatartást sokallják, szívesen emlegetik, hogy nincs is igény ennyire. Ugyanakkor a klubhelyiség lezúllott állapotán érezni lehet, hogy felügyelet nélkül hagyott szertelen kamaszok randalíroznak benne.

Működés, nevelőmunka

Az intézmények működésére a munkatervekből és az inkább rosszul mint jól vezetett munkanaplókból lehet következtetni, bár a klubkönyvtárosok megnyilatkozásai is nagyon sokat elárulnak a munka értelmezéséről. Ez pedig teljes egyértelműséggel vall az ötletszerűségről, arról, hogy a kölcsönzési órákat a legszűkebb időhatárok között tartják, a jeles tv-adások — főleg vasárnap délutáni meccsközvetítések — neve klubösszejevetel, s természetes dolog is, hogy ilyenkor telt ház van. Klubfoglalkozásnak számíthatnak minden ismeretterjesztő előadást; ezeken nincs telt ház, sőt legtöbbször nem is lehet őket megtartani részvétlenség miatt. Minden táncos alkalmi összejevetel ifjúsági klubfoglalkozásnak minősül. Ez utóbbi foglalkozásformát leszámítva rendszeresen ismétlődő szolgáltatás a könyvtár és bizonyos tömegvonzású műsoraival a televízió. A könyvtárakból hiányoznak az alapvető kézikönyvek: például

nincs lexikon, a folyóiratok között sok a muszájból járatott. Ha ezek után a felülvizsgálathoz előre megadott szempontokra tételesen válaszolni akarok, a tagadó mondatok sorát kell leírnom. De talán tanulságos lesz.

1. Politikai — világnézeti nevelés (pl. évfordulók megünneplése stb.)

— Az évfordulók, nemzeti és társadalmi ünnepek előkészítése és a szerény műsorokhoz a szereplőgárdra kiválogatása minden esetben az iskolában történik, vagyis a népművelő ilyenkor csak azt teszi, ami az iskolai előírások szerint is kötelessége mint pedagógusnak. Ezenfelül semmi említeni való nincs.

2. Az általános és a szakműveltség fejlesztése (pl. a felnőttoktatás segítése, akadémiai rendszer stb.)

— A könyvtári szolgáltatások az adott szerény keretek között bizonyára segítik az általános és szakműveltséget, de erre vonatkozó szervezett program nincs.

3. Művészeti nevelés, ízlésformálás (pl. az irodalmi műveltség fejlesztése, színházértő közönség nevelése stb.)

— Ilyen irányú tudatos tevékenység nem tapasztalható, a könyvtári propaganda legegyszerűbb módszereit, a könyvismertetéseket, kiállításokat sem alkalmazzák.

Ez az intézménytípus a mostani szervezeti-működési keretek között a megnövekedett nyitvatartási idő ellenére sem adott lényegesen többet, mint ami volt, de legfőképpen nem váltotta be az abbeli reményeket, hogy hatásosan részt vesz a közösségteremtésben. Nyilvánvaló, hogy a közösségek kialakításához ma is elsősorban a közös érdek tudatossá válása a feltétel, majd aztán a közös érdek alapján együtt tartó embereknek lehet programot készíteni — természetesen velük egyetértésben. Nincs értelme, hogy áltassuk magunkat: üres frázissá válik a „sokoldalú nevelési hatás” és a többi fontos cél, ha egy közösség akarata nem ad neki tartalmat.

Zala megyében a központi intézmények instruktoraik mind a megyeszékhelyről, mind a járási székhelyről rendszeresen látogatták a klubkönyvtárakat. A tanácsai szakfelügyelők is többször jártak minden faluban. Nem lehet őket hibáztatni vagy elmarasztalni amiatt, hogy nem volt meg bennük a kellő jószándék az intézmények igazgatási és módszertani szempontból való felkarolására. Ebben a megyében a klubkönyvtárak évi támogatása 15—18 ezer Ft, más vidékeken a nagyközségek művelődési házai is alig kapnak többet. Sok járási könyvtárnak ennyi az egész könyv- és folyóiratgyarapítási kerete. Ugyanebben a megyében vannak kétezer lakos fölötti községek, amelyek jóval kevesebb támogatást kapnak. Ennyi pénzből célszerű felhasználás mellett sok okos dolgot lehetne csinálni ezekben a kis falvakban. A hiba forrása a *bürokratikus konstrukció*, amely szerint a munka annál jobb lesz, minél jobban meg tudjuk fizetni.

A szervezet rugalmasabbá tétele

A kis falvakban az állami támogatásnak általában több mint a felét fordítják tiszteletdíjra, s olyanról is tudunk, ahol ez az arány eléri a 80—90 százalékot. Vagyis azt a pénzt, amit a művelődési lehetőségek javítására, bővítésére ad az állam, rövid úton a „vásárló alap” növelésére fordítjuk. Helytelen, s a gyakorlat további folytatása a jelenlegi tapasztalatok ismeretében már felelőtlenység lesz! Sürgősen felül kell vizsgálni és az adott kereteken belül maradva meg kell reformálni a *tiszteletdíj rendszert*. A fizetésszerűen havonként kiutalt tiszteletdíj nem ösztönöz, a klubkönyvtárakban adott megemelt tiszteletdíj pedig sok esetben rontotta a személyi feltételek javításának az esélyeit azáltal, hogy a rosszul vagy sehogye dolgozó, de magukat jól adminisztráló egységnek *belekapaszkoztak a népművelői megbízásba*, hiszen nem boldok lemondani évi 5—8 ezer forintról. Feltehetően nagyobb hatásfokot lehetne elérni a *jutalmazási rendszerrel*, s ezzel egyidejűleg szélesíteni lehetne a népművelési munka társadalmi bázisát is. A klubkönyvtárakat a Népfrontba tömörült szervek képviselőiből alakult vezetőségekre kellene bízni, s ez a testület tenne javaslatot, hogy a közösség művelődése érdekében nyújtott szolgálatért ki vagy kik érdemelnek jutalmat. A jutalom összege kiemelkedő munkáért lehetne akár több ezer forint is. A vezetőség a saját köréből választaná a könyvtárost és a gondnokot egy esztendőre. A vagyoni felelősség miatt szükséges, hogy ezek állandó megbízatású személyek legyenek. A klub ügyeletét a társadalmi vezetőség havonként előre megállapítaná és ugyanakkor összeállítaná a szervezést igénylő események programját. Nyilvánvaló, hogy mindezt alaposan és részleteiben át kellene gondolni és kicsiben kipróbálni a gyakorlatban. Aki ismeri a kis falvak állapotát és lehetőségeit, az tudja, hogy ez sem lesz könnyű út, éppen a korábban már emlegetett társadalmi beszűkülési folyamat miatt. De ez legalább olyan út, ami kevés pénzzel is eredményesen járható addig, amíg a városiasodási folyamat előrehaladásával, az útviszonyok és a közlekedés modernizálásával a kulturális ellátásnak a városias körzeti központokba koncentrált nagyobb vonalú szervezetét létre tudjuk hozni.

Szente Ferenc